Dorota Kałuża
Zakład Demografii UŁ
Joanna Damińska
Zakład Logistyki, Statystyki i Badań Operacyjnych
WSHE w Łodzi

ZRÓŻNICOWANIE REGIONALNE MIGRACJI WEWNĘTRZNYCH W POLSCE W LATACH 1995 I 2003

1. Wprowadzenie

Przedmiotem tego opracowania są przeobrażenia przemieszczeń wewnętrznych ludności na przełomie wieków. Do analizy zostały wybrane lata 1995 i 2003. Rok 1995 to okres sprzed zmiany granic administracyjnych, dla którego informacje o ruchu migracyjnym zostały przeliczone i opracowane przez GUS w Warszawie dla obecnych 16 województw. Dla zobrazowania ogólnych tendencji w zakresie zmienności przestrzennej zachowań migracyjnych analizie poddano zasięg terytorialny przemieszczeń, wielkość i natężenie napływu oraz odpływu migracyjnego, migracje netto i atrakcyjność migracyjną poszczególnych województw. W celu pokazania atrakcyjności poszczególnych województw został skonstruowany syntetyczny wskaźnik atrakcyjności migracyjnej. Przyjęte zostało założenie, iż województwa charakteryzujące się dodatnim saldem migracji należą do czołówki rankingu województw atrakcyjnych migracyjnie i gospodarczo, natomiast województwa o największych ujemnych saldach migracji należą do najmniej atrakcyjnych pod względem osiedleńczym i społeczno-ekonomicznym.

2. Migracje wewnętrzne w Polsce w trakcie ostatnich trzech dekad

W myśl koncepcji przejścia mobilności przestrzennej Zelinsky'ego, zmiany w migracjach wewnętrznych są bezpośrednio związane z procesem modernizacji [Dorejko, 1990: s. 290–320]. Pojęcie modernizacji M. Okólski [1990: s. 29] definiuje jako ogół zmian społecznych i politycznych, które towarzyszą idustralizacji i podążającej za nią urbanizacji. Przyspieszenie tych procesów po drugiej

wojnie w Polsce sprzyjało przenoszeniu się zasobów pracy, jak również osób im towarzyszących.

Powstanie wielu ośrodków przemysłowych w latach 1950–1965 pociągnęło za sobą migracje ludności ze wsi do miast, na które przypadało około 1/4 wszystkich przemieszczeń w tym czasie. Lata 1970. były okresem dalszego rozwoju przemysłu w Polsce. W tym czasie wysokimi współczynnikami napływu charakteryzowały się z jednej strony ośrodki miejskie, w których zlokalizowano wielkie obiekty przemysłowe, a z drugiej obszary stanowiące zaplecze mieszkaniowe tego rodzaju inwestycji, zlokalizowanych w ich pobliżu. Roczne wielkości przemieszczeń w latach 1970. kształtowały się na poziomie od 800 tys. do 1000 tys. osób.

W latach osiemdziesiątych przemieszczenia wewnętrzne uległy osłabieniu i wykazywały tendencję spadkową, czego przyczyną był kryzys gospodarczy, hamujący odpływ ludności z rolnictwa do sektorów gospodarki pozarolniczej. Przeciętna roczna liczba migracji wewnętrznych w porównaniu z latami siedemdziesiątymi zmniejszyła się prawie o 25%. Pod koniec tej dekady (lata 1988 i 1989) roczna liczba przemieszczeń wynosiła niewiele ponad 600 tys. osób. W tym samym czasie zmniejszeniu uległo ogólne natężenie migracji, wartość współczynnika zmalała z 25,4‰ (1975) do 15,7 osób na 1000 ludności (1989). Zarówno w latach siedemdziesiątych, jak i osiemdziesiątych, do najważniejszych kierunków ruchów wędrówkowych należały przemieszczenia ze wsi do miast. W okresie od 1975 do 1980 co roku do miast napływało ponad 300 tys. mieszkańców wsi. W latach osiemdziesiątych (1981–1989) roczny napływ ze wsi do miast kształtował się na poziomie około 200 tys.

Tabela 1

Migracje wewnętrzne w Polsce według podstawowych kierunków w latach 1975–2002
(w tys. osób)

Kierunki migracji	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003
Ogółem	863,5	895,3	650,6	529,9	419,7	394,1	430,5
z miast do miast	219,5	253,0	389,8	149,4	120,8	122,2	136,0
z miast na wieś	91,3	127,6	105,1	83,9	91,6	103,2	130,1
ze wsi do miast	342,4	319,6	168,1	196,6	118,5	98,9	99,7
ze wsi na wieś	210,4	195,1	155,7	100,0	88,8	69,6	64,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Roczników Demograficznych" z wybranych lat.

Transformacja systemowa, która rozpoczęła się w 1989 r., pociągnęła za sobą szereg istotnych przeobrażeń w dziedzinie gospodarczej. Podjęte wówczas reformy spowodowały duże perturbacje w funkcjonowaniu przedsiębiorstw. Zmiany, jakie dokonywały się w strukturze gospodarczej, doprowadziły do

utrwalenia się wcześniej już wytworzonego podziału na rozwinięte i zacofane gospodarczo regiony kraju. W 1989 r. przepływ w migracjach wewnętrznych nie przekraczał 600 tys. osób, zaś kolejne lata charakteryzowały się dalszym tendencją spadkową rozmiarów przemieszczeń do poziomu niewiele ponad 400 tys.

W latach 1975–2003 nastąpił istotny spadek wielkości przemieszczeń z 864 tys. do 431 tys. Współczynnik natężenia ruchu migracyjnego wynosił w 2003 r. 11,3 osób na 1000 ludności i jego wartość była prawie o 60% niższa od wartości z 1975 r. (25,4‰). Coraz większe znaczenie w ostatnich latach w ruchu wewnętrznym odgrywają przemieszczenia z miast na wieś. Jeszcze w 1990 roku w tym kierunku przemieszczało się niespełna 16% wszystkich migrantów, natomiast w roku 2000 wędrówki z miast na wieś zajmowały drugie miejsce wśród czterech podstawowych kierunków migracji i stanowiły 26% ogólnej liczby osób zmieniających miejsce zamieszkania w kraju. W tym właśnie roku odnotowano po raz pierwszy w powojennej Polsce przyrost migracyjny na obszarach wiejskich, wynoszący 4,2 tys. osób, co przełożyło się na ujemne saldo migracji dla miast.

Rozmiary i kierunki migracji nie miały jednolitego charakteru w układzie przestrzennym. Przez ostanie pół wieku ludność kierowała się ze wschodniej i północno-wschodniej Polski do zachodniej i południowo-zachodniej oraz do centrum, przede wszystkim do Warszawy. Przyrost migracyjny występował głównie w tych województwach, które charakteryzowały się wysokim stopniem rozwoju gospodarczego.

3. Zasięg terytorialny migracji wewnętrznych

Zmiana podziału administracyjnego w 1999 r. wpłynęła na rozszerzenie obszaru województw. Doprowadziło to do przeklasyfikowania niektórych przemieszczeń z międzywojewódzkich w wewnątrzwojewódzkie. W 1995 r. zarejestrowano 411 tys. faktów migracji, wśród których (według nowego podziału administracyjnego) 73% stanowiły migracje wewnątrzwojewódzkie, a w 2003 r. ich udział wynosił ponad 75%. Stopień domknięcia[1] w 1995 r. wahał się od 83% w lubelskim do 66% w dolnośląskim i opolskim. W kolejnych latach ruch migracyjny w większości województw stawał się bardziej regionalny, wskutek utrzymujących się trudności gospodarczych. Wyjątek stanowiło województwo

[1] Wskaźnik domknięcia, informuje nas o udziale migracji wewnątrzwojewódzkich w migracjach ogółem. Wyrażony wzorem: $W_d = \frac{n_w + o_w}{n_o + o_o}$ gdzie: n_w - napływ wewnątrzwojewódzki; o_w – odpływ wewnątrzwojewódzki; n_o - napływ ogółem; o_o - odpływ ogółem.

mazowieckie, dla którego zmniejszył się udział migracji wewnątrzwojewódzkich z 73% do 66%.

W 1995 r. największy udział w napływie spoza granic województwa, miały regiony: śląski (32%) i dolnośląski (34%), jednocześnie w lubelskim udział ten wynosił niespełna 17% (tab. 2). Do 2003 r. udział migracji miedzywojewódzkich w napływie migracyjnym obniżył się w największym stopniu w województwach śląskim i dolnośląskim – o około 10 punktu proc. W przypadku województwa mazowieckiego i małopolskiego obserwować można było odmienną tendencję. Napływ ponadregionalny wzrósł w 2003 r. w porównaniu z 1995 r. o 7,2 punktu proc. w mazowieckim i o 3 punkty proc. w małopolskim. Nadal niewielkim otwarciem regionalnym charakteryzowały się województwa północno–wschodniej Polski (lubelskie, podlaskie i podkarpackie).

Tabela 2

Udział migracji międzywojewódzkich w napływie i odpływie w poszczególnych województwach w latach 1995 i 2003 (jako % migracji danego typu ogółem)

Województwa	Napływ		Odpływ	
	1995	2003	1995	2003
Dolnośląskie	34,0	23,5	34,8	25,2
Kujawsko-pomorskie	24,3	22,0	26,3	25,3
Lubelskie	16,6	17,3	23,3	29,2
Lubuskie	31,5	28,9	31,1	33,6
Łódzkie	26,5	23,9	29,7	28,4
Małopolskie	26,9	30,0	25,5	22,1
Mazowieckie	26,4	33,6	21,4	18,1
Opolskie	31,7	27,7	31,6	32,3
Podkarpackie	20,4	16,5	22,8	25,6
Podlaskie	19,6	19,4	24,4	27,5
Pomorskie	28,3	26,9	25,2	21,1
Śląskie	32,1	22,9	25,4	25,7
Świętokrzyskie	29,8	26,7	38,9	38,7
Warmińsko-mazurskie	28,1	27,0	34,2	35,4
Wielkopolskie	23,1	22,1	21,5	17,1
Zachodniopomorskie	29,0	24,8	29,7	28,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Rocznika Demograficznego 2004", dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa.

Ponadregionalny odpływ w większości województw przewyższał napływ spoza granic administracyjnych regionu. W 1995 r. wyższy niż 30% udział odpływu ponadregionalnego w ogólnym odpływie ludności odnotowano w województwach: dolnośląskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, lubuskim i

opolskim. W 2003 r. regiony lubelski, lubuski, opolski, śląski, podkarpacki, podlaski i warmińsko-mazurski charakteryzowały się wyższą frakcją ponadregionalnego odpływu, natomiast w pozostałych województwach w kraju można było obserwować spadek jego udziału – największy o 10 punktu proc. w województwie dolnośląskim.

Różnice w stopniu otwarcia występowały również między obszarami miejskimi i wiejskimi. W ponadregionalnym napływie do miast znacznie częściej uczestniczyli mieszkańcy miast innych województw niż wsi. Największym udziałem w napływie spoza województwa charakteryzowały się miasta regionów dolnośląskiego (47% w 1995 r. i 36% w 2003 r.) i śląskiego (odpowiednio 37% i 53%) oraz mazowieckiego (30% i 40%). Napływ na wieś miał charakter znacznie bardziej regionalny. W województwie opolskim i świętokrzyskim emigranci spoza regionu nie przekraczali 27% całego napływu na wieś, a w śląskim 16%.

Przepływy ludności najczęściej występowały między sąsiednimi województwami, co potwierdzają informacje z ostatniego NSP'2002 (tab. 3). Warto zwrócić uwagę, że województwa wschodnie lubelskie i podlaskie charakteryzowały się w latach 1989–2002 dużą częstością napływu z oddalonego od siebie regionu śląskiego. Sytuacja ta sugerowałaby, że część tych przemieszczeń stanowią migracje powrotne osób, które w latach 1960. i 1970. wyjechały do pracy w górnictwie, a po uzyskaniu świadczeń emerytalnych powracają do miejsca urodzenia.

Tabela 3

Zestawienie województw poprzedniego i obecnego zamieszkania ludności latach 1989–2002

Województwa obecnego zamieszkania	Najczęstsze województwa poprzedniego zamieszkania
Dolnośląskie	wielkopolskie, opolskie, śląskie
Kujawsko-pomorskie	pomorskie, wielkopolskie, mazowieckie
Lubelskie	mazowieckie, podkarpackie, śląskie
Lubuskie	dolnośląskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie
Łódzkie	mazowieckie, śląskie, wielkopolskie
Małopolskie	śląskie, podkarpackie, świętokrzyskie
Mazowieckie	lubelskie, łódzkie, warmińsko-mazurskie
Opolskie	śląskie, dolnośląskie, łódzkie
Podkarpackie	małopolskie, lubelskie, świętokrzyskie
Podlaskie	warmińsko-mazurskie, mazowieckie, śląskie
Pomorskie	warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, zachodniopomorskie
Śląskie	małopolskie, świętokrzyskie, łódzkie
Świętokrzyskie	śląskie, mazowieckie, małopolskie
Warmińsko-mazurskie	mazowieckie, podlaskie, pomorskie
Wielkopolskie	kujawsko-pomorskie, dolnośląskie, lubuskie
Zachodniopomorskie	pomorskie, wielkopolskie, lubuskie

Źródło: NSP'2002 *Migracje wewnętrzne ludności*, GUS, Warszawa, 2003, s. 33.

W skali kraju wyróżnić można kilka układów przemieszczeń między regionami. Pierwszy z nich obejmuje grupę silnego napływu, jakim jest województwo mazowieckie, a zwłaszcza Warszawa (napływ głównie z województw: łódzkiego, lubelskiego, warmińsko-mazurskiego i podlaskiego) ze słabymi ruchami odpływowymi w stronę regionów napływu. Drugi układ stanowią województwa południowo-zachodniej Polski, których migracje (napływ i odpływ) głównie ograniczają się do Górnego Śląska (województwa: małopolskie, śląskie, dolnośląskie i opolskie. Przemieszczenia ludności w ramach tego samego województwa dominowały w każdym z województw, chociaż w poszczególnych regionach w różnym stopniu. W skali całego kraju w 1995 r. dominowały migracje ze wsi do miast, następnie: z miast do miast, z miast na wieś i ze wsi na wieś (tab. 4). W przypadku regionów silnie zurbanizowanych, tj. pomorskiego i śląskiego, w znacznym stopniu przeważały przeprowadzki między miastami, natomiast na terenach rolniczych lubelskiego, małopolskiego i podkarpackiego dominowały migracje między obszarami wiejskimi.

Tab. 4

Struktura migracji wewnątrzwojewódzkich w latach 1995 i 2003

Województwa	Ogółem	1995	2003	1995	2003	1995	2003	1995	2003
		z miast do miast		ze wsi do miast		z miast na wieś		ze wsi na wieś	
Dolnośląskie	100	29,9	30,2	31,0	24,1	24,8	34,8	14,2	10,9
Kujawsko-pomorskie	100	15,2	16,6	35,6	27,4	25,4	36,8	23,8	19,2
Lubelskie	100	11,4	1,4	33,7	28,7	20,7	30,8	34,2	26,7
Lubuskie	100	18,9	21,0	32,2	30,2	32,4	35,8	16,4	13,0
Łódzkie	100	18,6	20,1	31,2	2,9	23,8	33,8	26,4	18,7
Małopolskie	100	14,7	17,4	25,0	21,9	28,0	36,5	32,3	24,2
Mazowieckie	100	27,1	31,1	29,3	23,8	21,3	29,8	22,3	15,3
Opolskie	100	15,3	15,2	34,9	27,8	27,2	34,4	22,6	22,6
Podkarpackie	100	9,1	9,9	29,6	27,0	22,7	32,5	38,7	30,6
Podlaskie	100	16,2	17,7	42,8	39,1	22,7	28,4	18,2	14,8
Pomorskie	100	37,7	35,0	22,8	20,0	21,9	30,2	17,6	14,7
Śląskie	100	53,6	55,1	15,9	13,3	20,7	24,4	9,8	7,2
Świętokrzyskie	100	9,3	10,4	30,1	26,3	25,8	36,1	34,8	27,2
Warmińsko-mazurskie	100	16,6	19,0	39,3	33,7	20,6	30,1	23,4	17,2
Wielkopolskie	100	20,1	21,7	29,8	24,6	24,3	34,2	25,9	19,6
Zachodniopomorskie	100	26,0	27,6	32,4	27,6	25,0	32,5	16,6	12,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Roczników Demograficznych" z lat 2000 i 2003, dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa

W kolejnych latach zmieniała się hierarchia poszczególnych kierunków migracji. W 2003 r. w migracjach wewnątrzregionalnych najczęstsze były przeprowadzki z miast na wieś (32%), na drugim miejscu znalazły się przemieszczenia między miastami (25%), a migracje ze wsi do miast przesunęły się na pozycję trzecią (24%). Nadal jednak w regionach silnie zurbanizowanych – śląskim (54% wszystkich przemieszczeń wewnątrz regionu) i pomorskim (38%) – przeważały migracje miedzy miastami, a w 2003 r. również było tak w mazowieckim (31%). W północno-wschodniej Polsce (warmińsko-mazurskie i podlaskie) nadal (2003 r.) najczęstsze były przemieszczenia ze wsi do miast.

Wzrost przemieszczeń ludności z miast na obszary wiejskie wskazuje na zahamowanie procesów urbanizacyjnych, a nawet na ich regres. W rzeczywistości procesy te postępują w formie rozszerzenia się miast poza ich granice administracyjne (urbanizacja w rozumieniu rozprzestrzenianie się miejskiego stylu życia) oraz przekształceń osadnictwa wiejskiego, co najwyraźniej widać w dużych aglomeracjach miejskich.

4. Napływ i odpływ migracyjny

Rozmiary napływu korelują dodatnio z potencjałem ludnościowym poszczególnych regionów. W 1995 r. relatywnie największymi rozmiarami napływu charakteryzowały się województwa mazowieckie (55 tys.) i śląskie (48 tys.). Na przeciwnym biegunie znalazły się najmniej zaludnione regiony – opolski, w którym napływ wynosił prawie 12 tys. – i lubelski (13 tys. osób).

W 1995 r. rozkład maksymalnych i minimalnych wartości współczynników napływu różnił się diametralnie od rozkładu bezwzględnych wielkości napływu. Ponad 12 osób na 1000 ludności osiedlało się w lubelskim, lubuskim, podlaskim, warmińsko-mazurskim, mniej niż 10 w dolnośląskim (7,9‰), małopolskim (9,1‰), łódzkim (9,2‰) i śląskim (9,7‰). Należy zwrócić uwagę, że w większości województw natężenie napływu na wsie było większe niż w przypadku miast.

Na obszarach miejskich skrajne wartości współczynników napływu wędrówkowego wystąpiły w regionach: podlaskim (13‰) i dolnośląskim (6‰), natomiast na wsiach w lubuskim (16‰) i małopolskim (10‰).

W latach 1995–2003 wystąpił spadek wielkości i natężenia napływu do większości regionów w kraju, ale jego skala w poszczególnych województwach była mocno zróżnicowana i niezależna od ich potencjału ludnościowego. Wzrost napływu utrzymywał się tylko w regionach: dolnośląskim, mazowieckim, pomorskim, małopolskim i wielkopolskim. Relatywnie duże zmniejszenie się częstości napływu odnotowano w województwach do tej pory charakteryzujących się jego największymi rozmiarami – lubelskim (15%) i podlaskim (14%) (tab. 5).

Wysoką intensywnością napływu w 2003 r. wyróżniały się miasta województw mazowieckiego (13,1‰) i pomorskiego (12‰). Z drugiej strony stosunkowo niskie natężenie charakteryzowało obszary miejskie województwa łódzkiego (7,5‰). W przypadku wsi natężenie napływu nie przekraczające 11 osób na 1000 ludności wystąpiło w województwach opolskim i podkarpackim, a ponad 16‰ przyjmowały jedynie tereny wiejskie regionu zachodniopomorskiego i pomorskiego. W analizowanych latach rozkład przestrzenny napływu zasadniczo pozostał niezmieniony. Nietrudno jednak zauważyć, że koncentracja napływu migrantów ma obecnie miejsce tylko w kilku województwach, (pomorskim, mazowieckim i wielkopolskim).

Tabela 5

Natężenie napływu według województw w latach 1995 i 2003
(na 1000 ludności)

Województwa	Ogółem			Miasta			Wieś		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
Dolnośląskie	7,9	11,2	10,3	6	9,4	8,3	12,5	15,9	15,1
Kujawsko-pomorskie	11,2	11,9	11,9	9,8	10,5	9,5	13,4	14,2	15,9
Lubelskie	12,4	11,9	10,7	12,3	11,8	10,2	12,5	12	11,2
Lubuskie	12,6	12,6	12,5	10,7	11,1	10,7	16	15,4	15,8
Łódzkie	9,2	9,2	9,4	7,3	7,6	7,5	12,7	12,2	12,9
Małopolskie	9,1	10	10,3	8,2	8,8	9,6	10	11,2	11
Mazowieckie	11	12,2	13,5	10,2	11,5	13,1	12,2	13,4	14,3
Opolskie	10,7	11	9,6	10,9	9,8	8,6	10,4	12,3	10,7
Podkarpackie	10,6	9,9	10,3	10,6	9,5	9,6	10,6	10,2	10,7
Podlaskie	12,6	12,7	11	12,7	13	10,5	12,4	12,2	11,7
Pomorskie	11,9	12,7	13,7	11,3	11,9	12	13,2	14,5	17,4
Śląskie	9,8	9,7	9,7	9,3	8,8	8,7	11,7	13,1	13,1
Świętokrzyskie	10,4	10,4	9,7	9,5	9,3	8,5	11,2	11,4	10,8
Warmińsko-mazurskie	12,6	12,3	12,2	12,3	11,6	11,4	13,2	13,3	13,4
Wielkopolskie	11,4	11,7	12,4	10,3	10,6	10,9	12,9	13,1	14,4
Zachodniopomorskie	12	12,4	12,2	10,8	10,9	10,1	14,9	15,8	16,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Roczników Demograficznych z lat 2000 i 2004, dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa

Wielkość bezwzględna odpływu jest dodatnio skorelowana z wielkością napływu do poszczególnych regionów, stąd też największe rozmiary odpływu w 1995 r. towarzyszyły województwom mazowieckiemu (51,9 tys.) i śląskiemu (43,3 tys.), natomiast najmniej osób opuszczało regiony opolski (11,6 tys.) i lubuski (12,7 tys.). Mieszkańcy większości województw emigrowali głównie do miast. Wyjątek stanowiło województwo małopolskie, z którego wyjeżdżający częściej osiedlali się na obszarach wiejskich.

Największą intensywnością odpływu charakteryzowały się najsłabsze ekonomicznie regiony północno-wschodniej Polski. W lubelskim, podlaskim i warmińsko-mazurskim natężenie odpływu w 1995 r. przekraczało 13 osób na 1000 mieszkańców. Równocześnie województwa te miały najwyższe współczynniki odpływu z miast (lubelskie 15‰, podlaskie 14‰ i warmińsko-mazurskie 14‰). W regionach silnie zurbanizowanych wartość tego współczynnika kształtowała się na poziomie poniżej 9‰, (w dolnośląskim 8‰, śląskim 8,9‰), a w miastach tych regionów intensywność odpływu wynosiła odpowiednio 6,3‰ i 7,3‰.

Natężenie emigracji ze wsi było nieznacznie większe niż z miast. W trzech województwach wartość tego współczynnika na obszarach wiejskich osiągnęła poziom prawie 15 osób na 1000 ludności. Do tych regionów należały: lubuski, śląski i świętokrzyski (14,9‰). Najniższy poziom intensywności odpływu wystąpił w województwach: małopolskim (9,5‰) i opolskim (9,8‰).

W latach 1995–2003 zarysował się wzrost odpływu, wynikający w głównej mierze z emigracji ludności miast. Prawie o 90% wzrósł odpływ z miast województwa dolnośląskiego, a o ponad 30% w regionach kujawsko-pomorskiem, wielkopolskim i podkarpackim. W tym okresie obszary wiejskie charakteryzowały się trwałym spadkiem odpływu mieszkańców w granicach od 4% w pomorskim do 32% w dolnośląskim.

W 2003 r. jedne z najwyższych wartości współczynnika natężenia odpływu, przekraczające 13‰ wystąpiły w województwach lubuskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim. Natomiast najniższą intensywność odpływu, nie przekraczającą 10‰, charakteryzowały się województwa łódzkie i małopolskie. W miastach intensywność napływu wahała się od 9‰ w łódzkim do 13,7‰ w lubelskim, natomiast na wsi od 9‰ w opolskim do 14,7‰ w zachodniopomorskim (tab. 6).

Tabela 6

Natężenie odpływu według województw w latach 1995 i 2003 (na 1000 ludności)

Województwa	Ogółem			Miasta			Wieś		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Dolnośląskie	8,1	11,3	10,7	6,3	10,2	10,4	12,6	14,2	11,4
Kujawsko-pomorskie	11,5	12,1	12,4	10,2	9,5	11,7	13,4	16,2	13,6
Lubelskie	13,5	13,3	12,8	14,9	11,5	13,7	12,3	14,7	12,0
Lubuskie	12,5	12,9	13	11,2	11,4	12,4	14,9	15,5	14,0
Łódzkie	9,6	9,7	9,8	8,2	7,7	9,0	12,2	13,3	11,1
Małopolskie	9,1	9,4	9,3	8,3	9,5	10,6	9,5	9,3	8,0
Mazowieckie	10,3	10,8	10,9	9,4	9,4	10,6	11,8	13,4	11,4
Opolskie	10,6	11,0	10,1	11,4	10,9	11,1	9,8	11,2	9,0
Podkarpackie	10,9	10,6	11,3	12,2	10,7	13,6	10,0	10,6	9,7
Podlaskie	13,4	13,4	12,3	14,3	10,6	11,3	12,1	17,2	13,7

Tabela 6 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Pomorskie	11,4	11,8	12,8	10,4	11,2	12,8	13,5	13,0	12,8
Śląskie	8,9	9,8	10,3	7,3	9,8	10,6	14,9	9,7	8,9
Świętokrzyskie	12,0	12,1	11,6	13,6	11,2	13,4	10,6	12,9	10,1
Warmińsko-mazurskie	13,8	13,6	13,3	14	11,3	12,3	13,5	17,0	14,8
Wielkopolskie	11,2	11,1	11,7	10,3	9,9	12,1	12,4	12,8	11,1
Zachodniopomorskie	12,1	12,6	13,0	11,0	10,9	12,2	14,9	16,7	14,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Roczników Demograficznych z lat 2000 i 2004, dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa.

5. Migracje netto i atrakcyjność migracyjna regionów

Efekt przepływów na danym terenie odzwierciedla saldo migracji. W większości województw w Polsce rozmiary odpływu zmniejszały się w znacznie mniejszym stopniu niż napływu. W 1995 r. dziewięć województw miało ujemne salda migracji . Regiony o najniższym poziomie urbanizacji (świętokrzyski i lubelski) posiadały relatywnie największe, przekraczające 2 tys. osób ubytki migracyjne ludności (lubelskie –2,4 tys. osób i świętokrzyskie –2,1 tys.). W tym samym roku, największe dodatnie rozmiary migracji netto wystąpiły w śląskim, mazowieckim, pomorskim, wielkopolskim i małopolskim. Znacznie niższe, dodatnie salda posiadały regiony lubuski (79 osób) i opolski (23 osoby). Kolejne lata przyniosły przyrost liczby województw o ujemnym saldzie migracji. W 2003 r. już tylko 4 z 16 województw miały dodatni bilans przepływów migracyjnych (mazowieckie, małopolskie, pomorskie i wielkopolskie). Porównując lata 1995 i 2003 widoczny jest znaczący wzrost rozmiarów dodatniego salda migracji w przywołanych przed chwilą województwach. Przyrost migracyjny w 2003 r. w województwie małopolskim był o ponad 400% większy niż w 1995 r., w mazowieckim o blisko 250%, w wielkopolskim prawie o 190%, w pomorskim o 90%. Regionami charakteryzującymi się ubytkami migracyjnymi ludności tradycyjnie pozostawały obszary wschodniej oraz północno-wschodniej Polski, będące w większości słabo zurbanizowanymi terenami rolniczymi.

W województwach charakteryzujących się wybranych latach ubytkiem migracyjnym ludności również można było zauważyć wzrost jego rozmiarów. W 2003 r. ujemne saldo migracji zwiększyło się w stosunku do 1995 r. o od 10% w dolnośląskim do ponad 360% w zachodniopomorskim, ale nadal relatywnie największe ubytki migracyjne posiadały województwa świętokrzyskie (–2,5 tys.) i lubelskie (–4,6 tys.). W przypadku województwa śląskiego saldo migracji zmieniło znak z dodatniego na ujemny (–2,9 tys.).

Na uwagę zasługuje zmiana dodatnich na ujemne sald migracji w miastach. Odzwierciedla to zmniejszającą się atrakcyjność obszarów miejskich dla potencjalnych migrantów. Porównując rok 2003 r. z 1995 r. najwyraźniej zjawisko to przebiegało w silnie zurbanizowanych województwach dolnośląskim, śląskim i zachodniopomorskim. W 2003 r. tylko województwo mazowieckie charakteryzowało się przewagą napływu ludności nad jej odpływem w miastach.

Odwrotna sytuacja wystąpiła na obszarach wiejskich. W 1995 r. ujemne salda na wsi występowały w trzynastu województwach, z czego największe absolutne jego rozmiary miała wieś województw lubelskiego (–4,7 tys.), warmińsko-mazurskiego i mazowieckiego (–3,8 tys.). W trzech jednostkach administracyjnych odnotowano w tym samym roku dodatni bilans przepływów migracyjnych (śląskie – ponad 2 tys. osób, małopolskie – 342 osoby i lubuskie – 151 osób). Osiem lat później już tylko regiony Polski północno-wschodniej – lubelski, podlaski i warmińsko-mazurski – charakteryzowały się ubytkami migracyjnymi ludności wiejskiej. W pozostałych regionach kraju salda migracji na obszarach wiejskich przyjęły znak dodatni. W 2003 r. przyrost migracyjny powyżej 4 tys. osób charakteryzował województwa: mazowieckie (5,3 tys.), małopolskie (4,9 tys.), śląskie (4,2 tys.) i wielkopolskie (4,7 tys.).

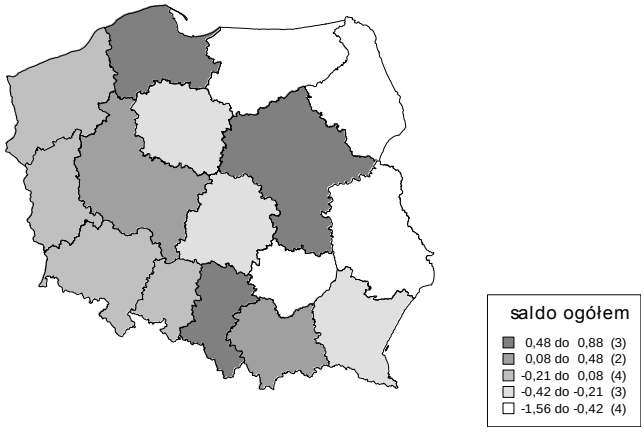

Rys. 1 Saldo migracji na 1000 ludności w 1995 r.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przeliczonych i udostępnionych przez GUS

Odnosząc salda migracji do liczby ludności w poszczególnych województwach w 1995 r. (tab. 7, rys. 1), okazuje się, że w żadnym z regionów, w którym wystąpiło dodatnie saldo, przyrost migracyjny nie przekraczał 1 osoby na 1000 ludności. Również intensywność ubytku migracyjnego mieszkańców w poszczególnych województwach nie była wysoka. Relatywnie największe ujemne salda posiadały województwa północno-wschodnie, warmińsko-mazurskie

(–1,2‰) i lubelskie (–1‰). Porównując migrację netto na obszarach miejskich z ich zaludnieniem, maksymalne wartości współczynnika przyrostu migracyjnego wystąpiły w województwie podlaskim (3‰), ponad 2 osoby zyskały również regiony mazowiecki, lubelski i warmińsko–mazurski. W pozostałych województwach przyrost ludności miejskiej był niewielki, a w tych, których wystąpiły ubytki, ich wielkość nie przekraczała 2 osób na 1000 mieszkańców miast regionu (tab. 7, rys. 2).

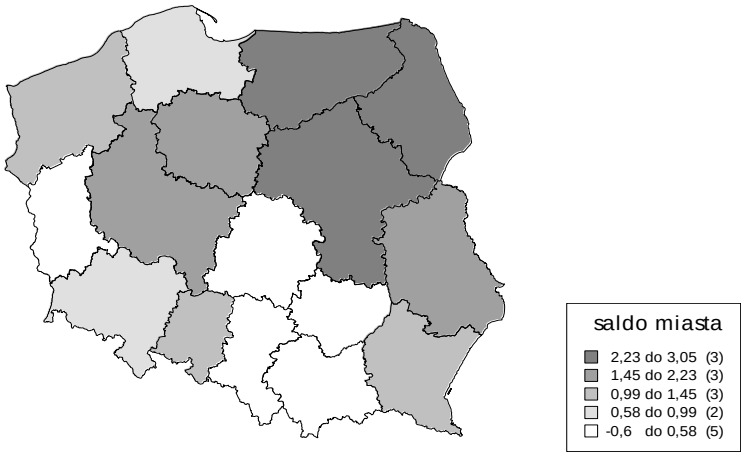

Rys. 2 Saldo migracji w miastach na 1000 ludności w 1995 r.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przeliczonych i udostępnionych przez

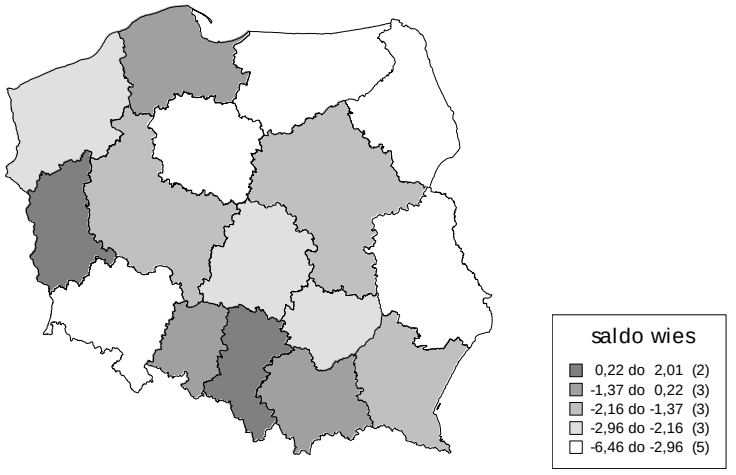

Rys. 3 Saldo migracji na wsi na 1000 ludności w 1995 r.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przeliczonych i udostępnionych przez GUS

We wspomnianym roku – na skutek migracji – obszary wiejskie traciły najwięcej osób na 1000 ludności w województwach podlaskim (–6,2‰) i warmińsko-mazurskim (–6,5‰). Natomiast ubytek ludności na wsiach pomorskiego nie przekraczał 0,1‰. Spośród województw, które miały przyrosty migracyjne ludności wiejskiej, tylko w śląskim wyniósł on ponad 2‰ (tab.7, rys. 3).

W 2003 r. zarysowywała się coraz większa przewaga województwa mazowieckiego nad innymi regionami mającymi dodatnie salda migracji. Współczynnik przyrostu migracyjnego dla regionu mazowieckiego wzrósł do 2,6‰, natomiast przyrost migracyjny w małopolskim, pomorskim i wielkopolskim nie przekraczał 1 osoby na 1000 ludności. W świętokrzyskim i w warmińsko-mazurskim ujemne saldo migracji w stosunku do ogółu zaludnienia wynosiło (–1,9‰), zaś w lubelskim (–2,1‰). (tab.7, rys.4) W miastach skrajne wartości tego współczynnika odnotowano w województwach mazowieckim (2,4‰) i świętokrzyskim (–5‰) (tab.7, rys. 5).

Na obszarach wiejskich przyrost migracyjny największe rozmiary przyjmował w najsilniej zurbanizowanych województwach: śląskim (4,3‰) dolnośląskim (3,7‰) i pomorskim (4,6‰). Na wsiach województw północno-wschodniej Polski, mających charakter odpływowy, natężenie ubytku migracyjnego w podlaskim wynosiła –2‰, warmińsko-mazurskim –1,4‰, lubelskim –1‰ (tab.7, rys. 6).

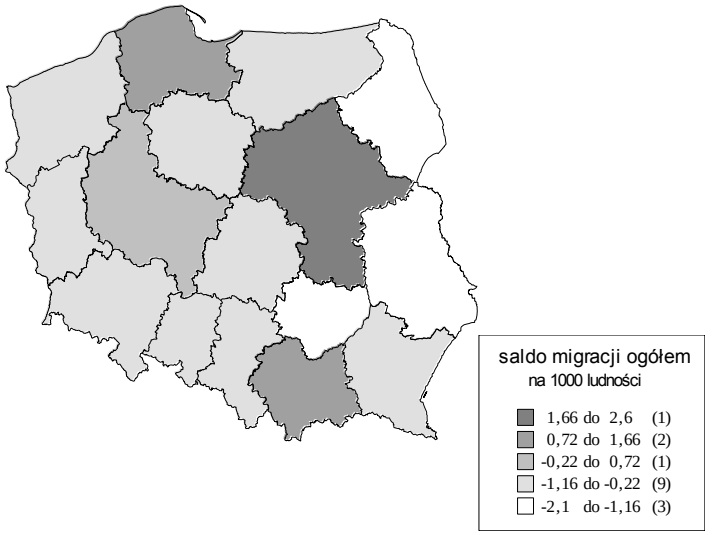

Rys. 4 Saldo migracji na 1000 ludności w 2003 r.
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Rocznika Demograficznego 2004"

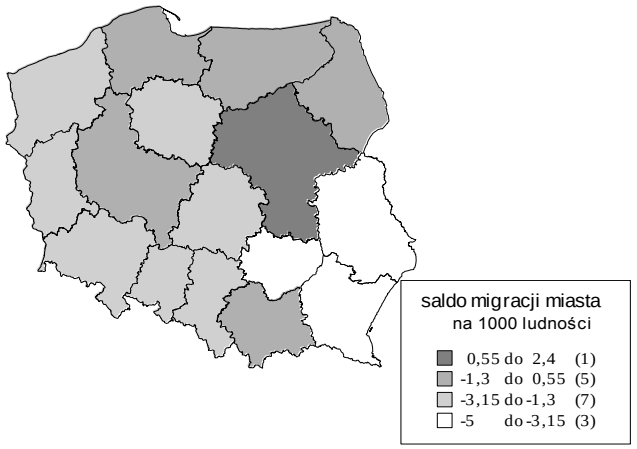

Rys. 5 Saldo migracji w miastach na 1000 ludności w 2003 r.
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Rocznika Demograficznego 2004"

Salda migracji, wyrażone w wartościach absolutnych, jak i względnych (współczynnikami natężenia), wskazują wzrost przyrostu migracyjnego ludności w prężnych ekonomicznie, dużych aglomeracjach, a w szczególności w otaczających je strefach podmiejskich (czego najbardziej wyraźnym przykładem jest województwo mazowieckie). Na atrakcyjności migracyjnej zyskały województwa, w których rozwijała się dynamicznie jakaś dziedzina gospodarcza.

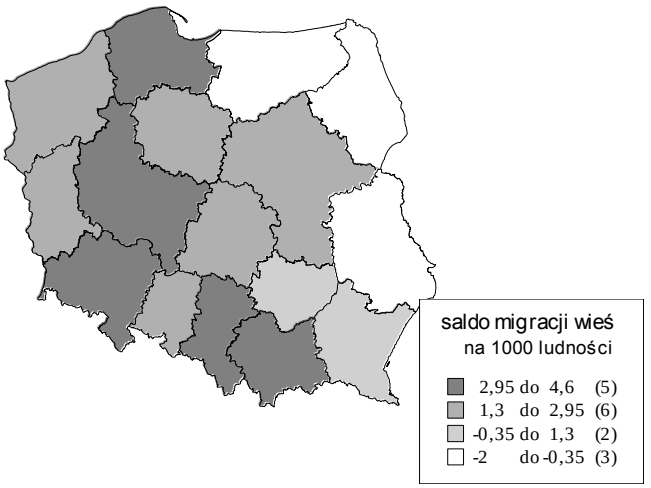

Rys. 6 Saldo migracji na wsi na 1000 ludności w 2003 r
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Rocznika Demograficznego 2004"

Tabela 7

Saldo migracji w poszczególnych województwach w wybranych latach
(w przeliczeniu na 1000 osób)

Województwa	Ogółem			Miasta			Wieś		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
Dolnośląskie	–0,2	–0,1	–0,4	0,9	–0,8	–2,1	–3	1,7	3,7
Kujawsko-pomorskie	–0,3	–0,1	–0,5	1,5	1,1	–2,2	–3,2	–2	2,3
Lubelskie	–1,1	–1,4	–2,1	2,2	0,3	–3,5	–4	–2,7	–0,9
Lubuskie	0,1	–0,3	–0,4	–0,1	–0,3	–1,7	0,4	–0,2	1,8
Łódzkie	–0,4	–0,5	–0,4	0,5	–0,2	–1,5	–2,2	–1	1,8
Małopolskie	0,2	0,6	1	0,1	–0,7	–1	0,2	1,9	3
Mazowieckie	0,7	1,3	2,6	2,2	2,1	2,4	–2,1	0	2,9
Opolskie	0	0	–0,5	1	–1,1	–2,5	–1	1,2	1,7
Podkarpackie	–0,3	–0,7	–1	1,2	–1,2	–4	–1,4	–0,4	1
Podlaskie	–0,8	–0,7	–1,3	3	2,4	–0,8	–6,2	–5	–2
Pomorskie	0,5	1	0,9	0,9	0,1	–0,8	–0,1	1,5	4,6
Śląskie	0,9	0,1	–0,6	0,6	–1	–1,9	2	3,4	4,3
Świętokrzyskie	–1,6	–1,7	–1,9	–0,6	–1,9	–5	–2,4	–1,5	0,7
Warmińsko-mazurskie	–1,2	–1,4	–1,1	2,3	0,3	–0,9	–6,5	–3,7	–1,4
Wielkopolskie	0,2	0,5	0,7	1,5	0,7	–1,3	–1,4	0,3	3,3
Zachodniopomorskie	–0,1	–0,3	–0,8	1	0	–2,1	–2,8	–0,8	2,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Roczników Demograficznych z lat 2000 i 2004, dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa.

Aby w sposób pełny ukazać zróżnicowanie przestrzenne migracji wewnętrznych, analizę uzupełniono o skonstruowany wskaźnik atrakcyjności migracyjnej[2].

Obliczone wartości wskaźnika dla 1995 r. wskazywały, że największą atrakcyjnością migracyjną odznaczało się najsilniej zurbanizowane województwo śląskie (tab. 8). Kolejne lokaty zajmowały województwa aglomeracyjne mazowieckie, pomorskie, lubuskie. Listę zamykały województwa północno-wschodniej Polski: podlaskie, warmińsko-mazurskie, lubelskie oraz świętokrzyskie.

[2] W tym celu wybrano następujące charakterystyki świadczące o atakcyjności migracyjnej regionu, mianowicie: 1. natężenie napływu do miast na 1000 ludności; 2. natężenie napływu na wieś na 1000 ludności; 3. natężenie odpływu ze wsi na 1000 ludności; 4. natężenie odpływu z miast na 1000 ludności; 5. saldo migracji na 1000 ludności; 6. udział migracji międzywojewódzkich w napływie.

Zmienne 3 i 4 były w tym przypadku destymulantami, natomiast pozostałe stanowiły stymulanty ruchu wędrówkowego. Wszystkim zmiennym zostało przypisane równe znaczenie.

Tabela 8

Ranking atrakcyjności migracyjnej województw w latach 1995 i 2003

1995		2003	
Województwa	wartość wskaźnika	Województwa	wartość wskaźnika
Śląskie	0,82	Mazowieckie	0,88
Mazowieckie	0,77	Małopolskie	0,74
Pomorskie	0,73	Pomorskie	0,72
Lubuskie	0,68	Wielkopolskie	0,67
Małopolskie	0,67	Śląskie	0,61
Opolskie	0,66	Dolnośląskie	0,60
Wielkopolskie	0,66	Zachodniopomorskie	0,58
Dolnośląskie	0,63	Łódzkie	0,57
Zachodniopomorskie	0,62	Lubuskie	0,57
Kujawsko-Pomorskie	0,55	Opolskie	0,57
Łódzkie	0,54	Kujawsko-Pomorskie	0,56
Podkarpackie	0,53	Warmińsko-Mazurskie	0,50
Podlaskie	0,45	Podlaskie	0,48
Warmińsko-Mazurskie	0,41	Podkarpackie	0,46
Lubelskie	0,37	Świętokrzyskie	0,45
Świętokrzyskie	0,32	Lubelskie	0,42

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Rocznika Statystycznego 2004, dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa

W 2003 r. najbardziej atrakcyjnymi stały się tereny otaczające duże aglomeracje o charakterze polifunkcyjnym, z wyraźną przewagą województwa mazowieckiego. Do czołówki najbardziej atrakcyjnych awansowało województwo małopolskie (z 5. pozycji na 2.) i wielkopolskie (z 7. na 4.). Swą pozycję zachowały regiony pomorski i podlaski. Czołówkę opuściły województwa śląskie (z pozycji 1. na 5.) i lubuskie (z 4. na 9.). Regionami najmniej atrakcyjnymi pozostawały nadal regiony wzdłuż granicy wschodniej: warmińsko-mazurski, podlaski, lubelski, podkarpacki, świętokrzyski. Na uwagę zasługuje wzrost lokaty łódzkiego z 11. na 8., co może być związane ze wzrostem rozwoju przedsiębiorczości na tym terenie. Przedstawiony ranking województw dla lat 1995 oraz 2003 potwierdza tezę, iż województwa, które charakteryzowały się dodatnim saldem migracji, zaliczały się do najatrakcyjniejszych migracyjnie. Dalsze pozycje w rankingu atrakcyjności migracyjnej zajmują województwa wzdłuż granicy wschodniej kraju.

Na ścisły związek migracji wewnętrznych w latach 1995 i 2003 z sytuacją ekonomiczną w poszczególnych regionach wskazuje zestawienie wskaźników

atrakcyjności społeczno-ekonomicznej[3] oraz atrakcyjności migracyjnej województw (tab. 8 i 9).

Tabela 9

Ranking atrakcyjności społeczno-ekonomicznej województw w latach 1995 i 2003

1995		2003	
Województwa	wartość wskaźnika	Województwa	wartość wskaźnika
Mazowieckie	0,93	Mazowieckie	0,94
Śląskie	0,85	Wielkopolskie	0,68
Małopolskie	0,78	Małopolskie	0,67
Wielkopolskie	0,71	Śląskie	0,65
Łódzkie	0,66	Pomorskie	0,65
Pomorskie	0,66	Podlaskie	0,64
Lubuskie	0,64	Dolnośląskie	0,60
Zachodniopomorskie	0,63	Zachodniopomorskie	0,59
Podlaskie	0,63	Łódzkie	0,56
Opolskie	0,61	Lubuskie	0,55
Świętokrzyskie	0,60	Kujawsko-Pomorskie	0,55
Dolnośląskie	0,59	Lubelskie	0,54
Kujawsko-Pomorskie	0,59	Opolskie	0,54
Podkarpackie	0,57	Świętokrzyskie	0,54
Lubelskie	0,55	Warmińsko-Mazurskie	0,53
Warmińsko-Mazurskie	0,50	Podkarpackie	0,53

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z „Rocznika Statystycznego 2004", dane za 1995 r. udostępnione zostały przez GUS – Warszawa.

Na czele obu list do najbardziej atrakcyjnych pod względem migracyjnym, jak i społeczno-ekonomicznym znajdują się te same województwa. Na dole rankingu plasują się regiony, nieatrakcyjne pod względem ekonomicznym i migracyjnym.

[3] Syntetyczny wskaźnik atrakcyjności społeczno-ekonomicznej został zbudowany w oparciu o następujące charakterystyki społeczno-ekonomiczne: 1. stopę bezrobocia; 2. liczbę oddawanych mieszkań do użytku na 1000 mieszkańców; 3. wynagrodzenie brutto w zł.; 4. PKB na mieszkańca w zł.; 5. liczbę ofert pracy przypadającą na 1 bezrobotnego.

Wszystkim zmiennym – podobnie jak w przypadku wskaźnika atrakcyjności migracyjnej – przypisano równe znaczenie. Zmienna 1 była w tym przypadku destymulantą, natomiast pozostałe stanowiły stymulanty.

6. Podsumowanie

W latach 1990. doszło do zmian w charakterze i kierunkach migracji wewnętrznych, które występowały w latach wcześniejszych. Wzrosła ruchliwości kierunku miasto – wieś, a dodatnie saldo migracji dla miast wygasło. W przemieszczeniach wewnątrzwojewódzkich migracje z miast na wieś przeważały w większości regionów. Dotyczyły one głównie przeprowadzek z dużych aglomeracji miejskich na otaczające je obszary wiejskie, co było skutkiem postępującego procesu suburbanizacji w formie rozszerzania się miast poza ich granice administracyjne. Dodatnie salda migracji w 2003 r. wystąpiły już tylko cztery województwa, gdy w 1995 dotyczyło to siedmiu jednostek administracyjnych. Najwyższy dodatni bilans przepływów migracyjnych posiadało województwo mazowieckie, a kolejne miejsca w tym rankingu zajmowały małopolskie, pomorskie i wielkopolskie. Swą pozycje na czele listy o najwyższym dodatnim saldzie migracji straciło województwo śląskie, które jeszcze w 1995 r. przodowało jako region przyjmujący migrantów z różnych stron Polski. Inna cechą charakterystyczną ostatnich lat był wzrost udziału migracji wewnątrzwojewódzkich w stosunku do przemieszczeń między województwami. Ta tendencja nie dotyczyła województwa mazowieckiego i małopolskiego, dla których wskaźnik ten uległ zwiększeniu.

Największe szanse na przyrost migracyjny mają regiony polifunkcyjnee. Przeprowadzony ranking atrakcyjności migracyjnej wskazuje na spadek atrakcyjności regionów typowo przemysłowych (śląski), jak również wyodrębnianie się grupy województw najbardziej atrakcyjnych dla osób zmieniających miejsce zamieszkiwania (mazowieckie, małopolskie, pomorskie i wielkopolskie). W przypadku województw „ściany wschodniej" utrwaliła się ich pozycja jako regionów nieatrakcyjnych. Stworzony ranking atrakcyjności migracyjnej znajduje potwierdzenie w analizie sald migracji. Wszystkie województwa, które charakteryzowały się dodatnim saldem migracji, znajdowały się na czele listy rankingowej. Jednocześnie zaznaczyła się istotna zależność między wysokim poziomem atrakcyjności społeczno-ekonomicznej a atrakcyjnością migracyjną. Wskazywałoby to na duże znaczenie czynników ekonomicznych w procesie migracji, co potwierdza, że osoby chętniej przenoszą się na obszary prężne ekonomicznie uważając, iż mają tam większe szanse na poprawę warunków życia.

Bibliografia

Czyżewski A. B., Góralczyk-Modzelewska M., Saganowska E., Wojciechowska M, 2001, *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce, „*Studia i Prace Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych", zeszyt 277, Warszawa, 27 s.

Golinowska S. (red.), 1998, *Rozwój ekonomiczny regionów, Rynek pracy, Procesy migracyjne Polska*, Czechy, *Niemcy*, „Raport IPiSS", zeszyt nr 16, Warszawa, 133 s.

GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2003, *NSP'2002, Migracje wewnętrzne ludności 2002*, Warszawa, 166 s.

GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2004, *NSP'2002, Migracje długookresowe ludności w latach 1989–2002 na podstawie ankiety migracyjnej 2002*, Warszawa, 295 s.

Kwiatkowska W. (red.), 1998, *Rozwój ekonomiczny. Rynek pracy. Procesy migracyjne w województwie łódzkim.* Raport IPiSS, zeszyt nr 15, Warszawa, 142 s.

RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2004, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2003*, Warszawa, 182 s.